

KONSTANTIN, A FESTŐ

Slobodan Miletić

Nemrégiben hallottam, hogy Konstantin, a festő — egyébként jó ismerősöm — Párizsba utazott. Ez a hír egy októberi délután emlékei felé terelte gondolataimat, visszaemlékeztem arra a látogatásra, amelyet — tisztára véletlenül — a főváros zsvajától távol eső műtermében tettünk.

Nem azért utazott Párizsba, hogy fölfigyeljenek rá, bátorításra sem volt szüksége, hogy bízzon abban, amit eddig csinált és amiben hisz.

Konstantin valóságos megtestesülése a maga hitének.

És tud várni.

Elégedetten képzelem el a fekete, csíkos ruhás, egy csöppet avított, fakult eleganciával öltözött, látszólag tétova festőt Párizsban, kezében az esernyővel, amelynek kupolája úgy borul föléje, mint egy fekete védőangyal szárnya. Megkísérlem megtalálni alakjának legjellegzetesebb vonását, és meghökkenve állapítom meg, hogy csak koponyájának körvonalai rajzolódnak ki előttem. Szeme homályos a súlyos szemhéjak mögött, arca beesett, ajkai érthetetlen szavakat mormolnak. A keze, gyűrűsújja megéled egy pillanatra, amikor hozzáér biza-kodó arcához. Mosolya csak ritkán fénylik föl.

Látom, amint a képtárakat járja, de még gyakrabban kapaszkodik föl a Latin negyed kisdied fanatikusainak lakásának lépcsőin, anti-képek után kutatva. Tiszteletben tartja a véletlent, de nem adja meg magát neki feltétel nélkül. Azt keresi, amit keresnie kell, s arra talál, amire akar. Így halmozza szabadságát. Végül is váratlan helyzetekbe hozom, és tudatomra a tájékozatlanság árnyéka borul. Mitévő lesz, hová lesz a szerelemmel, ha rábukkan? Hogyan issza majd magába Párizs levegőjét, vizét, tüzét?

Ha kimondom ezt a szót: Párizs, emlékeim hajlamosak visszatérni a mélységekbe. Minden kibontakozik, játékhoz hasonlít. Milyen lesz a hazatérése? Immunis a kiábrándulások iránt? Lelkének kevésbé árnyékos tisztásai után kutatok, a fonalak azonban eltűnnek előlem. Konstantinnak semmi közös vonása nincsen Marionettel, akit szívesen megsétáltatnék. Arca, alakja nem tárulkozik, sőt elillan.

Aznap, hogy megismerkedtem vele, a semmittevés óráiban, amikor az a veszély fenyegetett, hogy elnyelnek a vérünkben lakozó kóbor

gondolatok és a váratlan, a céltalan elé vetik áldozatul a tudatost és a lehetségest, barátnőm bizalmas hangon így szólt hozzám.

— Gyere, menjünk el Konstantinhoz. Ma délután bizonyosan odahaza van. Hidd el, szédületesen fest. O találta föl... nem tudom, jó-e ez a kifejezés, de biztosra veszem, hogy ő találta föl...

Se időm, se kedvem nem volt hozzá, hogy megnyírbáljam ennek a lánynak a szárnyait és szembe állítsam vele az illemtudás gyenge imperativusait. Konstantinról úgyszólván semmit sem tudtam. Csupán egy plakátjára emlékeztem, amely — talán — egy tárlatot hirdetett. Csaknem barokkos volt a plakát, és — mit kerülgessem — nem mondott sokat. Azután D. hívta föl rá a figyelmemet.

Mialatt a Patrijaršija mögötti utcán bandukoltunk lefelé, a szél kioltotta az őszi utolsó sárga viharait is, és mély, kék világokat tárt a csillagok fölé. Nem sokáig kellett állnunk a szélrohamokat, az áramló levegő hűvösségét, két lépésnyire előttünk váratlanul föltárlt egy acélrács, és — mintha a föld alól bújt volna elő — előttünk termett egy ember. Fekete ruhája poros volt, szakála rendetlen. Ijedelmünket látva elmosolyodott, és füttyentett egyet. Azután hátat fordított és eltűnt. Maga volt a tömény bohémus. Arcán egy pillanatra a szenvedély is megvillant a maga meztelenségében. Olyan embernek látszott, aki közel áll a művészethez, közvetlen közelségben van vele. Az futott át az agyamon, hogy itt, a Kalemegdan tőszomszédságában épül a mi szellemi Montmartre-ünk.

Befordultunk egy másik utcába, amelynek kövezete a török hódoltság emlékét idézte. A fiatal fák olyanok voltak, mint az utca szürkeségébe — egy üres papírlapba — szurkált bizonytalan, vékony ékek. Az utca végén egy kis, porszürke autó állt. Tetején egy világjárónak való poggyász. Iráni rendszáma volt. Üresen állt a kocsi. Amikor bepillantottam, holmi melegséget éreztem. Az ülést hanyagul leterített tarka skót pokróc takarta.

— Távoli utazásokra, melegségeket őrző tájakra csábít ez a kis kocsi — mondotta a barátnőm. — Egyébként megérkeztünk.

A házat egy sötét folyosó, amelynek végén ablak világított, két részre osztotta. Konstantin maga nyitott ajtót. Valóban nem is volt rá lehetőség, hogy ezt a műveletet más végezze el helyette. A szoba olyan volt mint egy élére állított gyufaskatulya. A méretek szerencsétlen arányai uralkodtak benne. Hosszú és magas volt. A szobát közepén egy emelvény osztotta kétfelé, lépcsőn lehetett fölmenni rája. Az emelvényen volt az ágya, egy asztalka és képek arzenálja. A „földszinten” ültünk le, klasszikus formájú (XIV. vagy XV. Lajos?) székekre, amelyek egy képzeletbeli királyság kopott, végelgyengülésben szenvedő rugózatú trónusaihoz hasonlítottak. Képzeletbeli birodalom, képzeletbeli audiencia.

Mindenünnen képek kandikáltak elő. A padlón, a falakon, a mennyezeten — mindenütt képek. Életük titokzatos, meztelen és kizárólagos volt, akárcsak a természet, összhangban a körülöttünk levő furcsa tárgyak neszeivel és hallgatásával. Konstantin hangja is rejtelmesen hullámozott közöttük, rövidke szüneteket, jellegzetes cezúrákat tartva, a legegyszerűbb módszerrel világítva meg az alkotásnak egyben szerelmi mivoltát is. Az értelmet csak később adta, pihenő közben, összesítve gondosan, visszatérve a kép csupasz, tiszta fogalmához és egy eszme konstellációjában való ismételt megmunkálásához. A szimbólumokhoz érkezett el, amelyek között a kép létrejön, és hasonlatokban összesítette mondanivalóját:

— Ritmus, hasonlatosság van egy hajfürt és a lángnyelv között, aztán a víz hullámaihoz hasonlítottam a haj hullámait. Egyetlen közös ritmus áramlik a jelenségekben és a dolgokban.

Mialatt beszélt, tekintetem egyre visszatért a formák pompájában álló *Undinára*. Az alakok a tengerfenék sohasem sejtett életének természetességét és tökéletességét sugározták, a kagylók, halak és növények titokzatos világának érthetetlen, tömör rendjét. Egy író ezt mondaná: A kagylók akár a csillagokat is helyettesíthetnék. A halak egy természetes légsavarra hasonlítanak, a növények elnyújtóznak, akár a karmok, mint a hasadékok a föld kérgében.

A fölcserélt tárgyak, véletlen formák, színek, emlékek, fények és álmok végtelen játéka volt mindez. Már nem állítottam őket szembe a meglepetéssel. Az áramlás elült vagy folytatódott, a rezgésekből visszfények villantak elő.

Konstantin így folytatta rövid monológját:

— Nemrégiben láttam a Colorado folyó légi felvételét. Nagy magasságból készült. Kezdetben fának néztem, aztán láttam, hogy vérkeringés. Nyilvánvaló tehát, hogy a természetben és az emberben ugyanaz a ritmus él, és én éppen ezt kerestem.

Higgadtan beszélt. Szellemének benső békéjében erőt láttam és a kristályosodás felé vezető utat. A képen a formák finom éléig vetkezett le, néha meg füstölgő árnyékkal borította, lefojtotta a képet, és csak néha engedett utat egy-egy villanásnak. A vonalak a nehézkedési erő híján, veszekedetten keringtek, és a test sűrűségét árasztották magukból, aminek egy része kétségtelenül a festő technikájából származott.

S itt kezdődött a rejtély. Nem ismertem rá többé a festő technikára. Nem tudtam, hol, mikor, egyesültek a színek a természettel. Azt sem tudtam, vászon, fa vagy karton áll-e előttem.

Valamennyi kép inkább volt lefojtott sugarak, árnyékok és domborzatok alapja, mint fény, sík. A formákat a természet ihlette meg és saját erejükből — Leonardo hívásaként — törtek föl.

Konstantin alkotásai a festő és a természet magányában fogantak, látóköre a természet lényege, jelenléte és alkotó képzelete. Holt ágat teremt, amely végül is legyűri a folyó, a tárgyak halandóságát. az érzelmi tények hatását. Úgy éreztem, ez az igazi közvetlen művészet, amelynek terjedelmes tulajdonságai teljesen megértetik velünk a „*seconda natura*”-t szülő csillagzat alkotó lényegét.

Van a művészetben egy világos szempont, amely a létezőt a festő által szült alkotások közötti szakadék felé tereli. Konstantin azt szerette volna, ha a túlsó oldalon áll, amely a modern művészetet a jelek sivatagán át vezeti, de úgy, hogy olvashatatlanságuk ne hasson rá. Ezeken a képeken nincsen semmi a hétköznapi pókhálójából, mert a megismerésig vezető szerelmi szenvedély előzte meg őket, a szabadulni akaró erők megértése. Az *Undina* és a *Fuga* nem keltenek gyors, harsány szenzációkat.

A szívéig ható emelőkarok mechanikai valósága közé feszülve, életünk csaknem elfelejtette már, hogy egyik arcán tartsa fönn magát. Pedig ez az arc csak öregszik, meg nem hal. Nevezzük el a művészet arcának. Ezen a délutánon arra vállalkoztunk, hogy újra elébe járunk.

Sokszor próbálkozom azzal, hogy elképzeljek egy eljövendő szupercivilizációt, amely a maga kénye és kedve szerint mond le korunk művészetéről vagy általában az egész művészetről. Egy olyan világot látok, amely visszanézve, a maga életének ölen dédelgetett

öntudattal teszi majd föl a kérdést: ki az a Wermeer, ki az a Matisse? Meg is kérdeztem Konstantint:

— Mi él benned legélelénkebben?

— Mi? Ki! Leonardo! — felelte. — Leonardo, aki arra készlet, hogy az ember belső teherbíró képességének és természetének viszonyát, egymásra való hatásukat, a tudományra és az egyetemes kutatásra gyakorolt befolyásukat tanulmányozzam.

Konstantin szavai egy állandó, de lassú átalakulásra hasonlítottak.

— Látod — mondotta elgondolkozva —, szeretem a reneszánsz mesterműveket, amelyek a művészet előtt jártak, s ott, ahol ez a kettő találkozik, ott van Leonardo.

— De, ugye, kétségtelen, hogy ez még nem minden? — kérdezte D.

— Persze hogy nem — felelte Konstantin. — A régi japánok és kínaiak aprólékos gondossága is föllelkesít. Úgy vélem, hogy Van Gogh rátalált azokra a mozgásokra és ritmusokra, amelyekre célozgatok. A festő hőmérsékletéből keletkeztek, de a természet ábrázolása gyújtotta őket lángra. Ő látta meg a ritmust mint a hasonlatosság legelső valóságát és hordozóját, de nem érzékelte odáig, hogy absztrahálja a láthatót a rejtettől, hogy láthatóvá tegye azt, ami álcázva van.

És valóban magától kínálkozott a fogalom: a természetes alkotás semmivel sem kevesebb az emberi kéz alkotásánál annál a hajlamból, amelyből — akár egy színekkel elárasztott kép felületéről — az elvonatkoztatott eszmék és ritmusok szelleme sugárzik.

— Van-e valami határozott elképzelésed, amikor odaállsz az üres vászon elé? — kérdezte D.

— Csak úgy nagy általánosságban. Olyan állapota ez, tudod, a léleknek, amelyben csak az igazi hívő vagy misztikus kerülhet. Olyan állapot ez, amely két egyéniséget és a közöttük levő bizonytalanságot sejteti. Meglepem a magam meglepetését, és rajtaütéssel próbálok lefegyverezni. Mozgást leplezek le, aztán tovább kutatok, és ahogyan dolgozom, rátalálok a magyarázatra. Észreveszem a ritmust is, és végigkísérem egész fejlődését. Ha kész elképzeléssel állnék a vászon elé, nem festenék. Minden művészetnek szüksége van a meg nem ismerés vákuumára. Nem szabad a titkok legmélyére hatolni, és itt van a bökkenő.

— Olyan ez — szólalt meg ismét D. —, mint a pergőcsiga. Hagyod, hogy fusson és a formák játékaival leplezze le önmagát.

— Igen ám, de a literáris festészet ezt nem engedi meg. A forma bebunkolja a magot, meghagyja a héját, amelyből azután én vetkőztetem ki.

A beszélgetés fonala megszakadt.

Azokra az erőfeszítésekre gondoltunk, amelyeket szembe kell állítani a belső kényszerként jelentkező ismeretlennel, amely nem engedi meg a tudatnak, hogy lebegjen a kép előtt.

Konstantin ekkor egy sötét, éppen száradni tett vásznat vett elő, és egy kis üvegből világosbarna folyadékot fecskendezett rá. Először homályos foltok — a véletlen tétovázásai — jelentek meg rajta, azután a hártya szilárdabb lett, szinte pikkelyes. Előttünk jött létre egy kelorisztikus töménység titka, amit csak Konstantin képein láttam eddig, anélkül, hogy súlyosan rétegezett lett volna, sajátosságai szinte átlátszók maradtak. Fölismerhetetlen faktúra volt ez. Konstantin képein — kétségtelenül — ez jelentette a klasszikus jellemvonást. Véleményemet nem is rejtettem véka alá. Jóindulatú pillantás volt a válasz szavaimra, szinte hallottam, amint mondja:

— Talán van fejed, de jól vigyázz, hogy a fejed a fejedbe ne kerüljön.

Ezután a gyermekkoráról monologizált. Örömet fejlesztette képességét, sok kis makettet csinált gyermekkorában.

— Szinte áradt az ujjaimból az öröm. Ezt a hajlamot vittem át később a festészetre.

A szavait, lényét nyomon kísérő megismerésnek és szenvedélynek nem volt kényszerű jellege. Gondolatait, elképzeléseit, szándékait így összegezte:

— Ásogatok, keresgélek. Szövettani metszeteket tanulmányozok. Szeretnék egy mikro-fényképezőgépet venni.

Mi minden nem került Konstantin kohójába?

„És mindörökké csak a ritmus
a ritmikus összecsapás...”

— Az én gyorsaságom nem az a sebesség, amellyel kortársaim a teljes absztrakcióba menekülnek. Én megálltam egy kicsit. Pontot teszek a foltra és várom, hogy életre keljen. És valóban, életre kel, felszabadul.

Biztos vagyok benne, hogy Konstantin megtalálta a maga módszerét, a maga ritmusát. Az *Alkotás* tömörsége, sűrűsége, mesteri volta, *Undina* sugárzása, kristályosodása őrzi ennek a titkát.

A rejtett értelmet kutató tökéletesség, a szenvedély és a ritmus lehelete — vajon nem ez az eszmény, amelynek alkémiája — miután elkoptatja pompás képességeit — túlhalad rajta? Lassan és mindig megújulva cseng a fülemben a hangja, elárad a hallgatás és gondolkozó, alkotó lényének magvában egyesülő erők összessége között. A legegyszerűbb beszéd ez, az egyszerűség büszkesége, amelyből világosan kicseng mindaz, amit a természet csak dadogva tud elmondani, és látom tekintetét, amely a mozgás mély szakadékába merül.

Műterméből a csillagos égbolt alá lépünk ki. A Terazijén elválnak tőlünk. Tengerész léptekkel távozik, mint azok

„Akik örökké követik a szirének dalát
nem új földet keresve
a maguk érzelmeit követik.

.....
Nagyon valóságos jelenségek sorozatát hozva mozgásba
amelyek egy külön világ építésére serkentenek
hogy árnyékba borítson mindent amit csak láttunk
mielőtt lett volna
mielőtt ilyen lett volna...”

Megpróbálom elképzelni szenvedélyének útját, amelyen reményei próbára teszik Párizst. Ha rábukkan valamire, Konstantin új hajlamokat dédelget majd. Ez lesz szellemének egyensúlyba hozott hirtája.

Bodrits István fordítása